

MÜ'TELİF ve MUHTELİF

Beyrut 1976). Burada ayrıca İbn Mâkûlâ'nın kendi eserine yazdığı *Müstemirri'l-evhâm* adlı zeyli ile Dârekutnî, Abdülganî el-Ezdî ve Hatîb el-Bağdâdî'nin eserlerindeki evhamı derleyip düzelttiği *Tehzîbü müstemirri'l-evhâm* 'alâ zevi'l-ma'rife ve üli'l-efhâm adlı eseri anımlıdır (nşr. Seyyid Kesrevî Hasan, Beyrut 1410/1990). Daha sonraki dönemlerde *el-İkmâl* esas alınarak muhtelif çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan Hâzîmî'nin *el-Faysal fî müştebehi'n-nisbe*'sinde (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, Hadis, nr. 530) İbn Mâkûlâ'nın bu eserinin özellikle nisbelerle ilgili bölümündeki hatalar düzeltilmektedir. İbn Nukta'nın *el-İstidrâk 'ale'l-İkmâl li'bn Mâkûlâ'sı* (nşr. Abdülkayyûm Abdürabbinnabî, Mekke 1408/1987) aslinin yarısı kadar olan hacmiyle *el-İkmâl* üzerine yapılan zeyillerin en önemlisidir. Ardından İbnü'l-İmâdiyye olarak da tanınan Mansûr b. Selîm *ez-Zeyl 'alâ tezyîli İbn Nukta 'ale'l-İkmâl li'bn Mâkûlâ* (Dârü'l-kütübî'l-Mısıriyye, Mustalah, nr. 81; Brockelmann, *GAL*, I, 435; *Suppl.*, I, 573), İbnü's-Sâbûnî *Tekmiletü İkmâli'l-İkmâl fi'l-ensâb ve'l-esmâ' ve'l-elkâb* (nşr. Mustafa Cevâd, Bağdat 1377/1957; Beyrut 1406/1986) adlı zeyillerini kaleme almışlardır. Moğultay b. Kılıç, *Zeyl 'alâ Kitâbeyi's-Sâbûnî ve İbn Selîm fi'l-mü'telif ve'l-muhtelif* adlı eserinde Mansûr b. Selîm ve İbnü's-Sâbûnî'nin zeyillerini birleştirerek bunlara bir zeyil yazmıştır. Daha sonra İbnü'n-Neccâr el-Bağdâdî *Zeylül-Mü'telif ve'l-muhtelif li'bn Mâkûlâ* (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, nr. 1214 [I. cilt]), İsâ b. Mes'ûd ez-Zevâvî *İkmâlül-İkmâl fi'l-mü'telif ve'l-muhtelif* (*GAL Suppl.*, I, 948), Hüseyin b. Bedrân el-Bağdâdî *Muhtaşarü'l-İkmâl li'bn Mâkûlâ* adlı çalışmalarını gerçekleştirmişlerdir.

Ebû Ali el-Gassânî'nin *Şaḥih-i Buḥârî* ile *Şaḥih-i Müslim*'deki râvilerin isim, künye, lakap ve nisbelerinin mü'telif ve muhtelifi ile yanlış anlaşılabilir kelimelere dair *Takyîdü'l-mühmel ve temyîzü'l-müşkil* adlı çalışmasıyla (*DİA*, XIII, 396) İbnü'l-Kayserânî'nin *el-Ensâbü'l-müttefiḳa fi'l-ḥaṭṭi'l-mütemâsile fi'n-naḳṭ ve'z-zabṭ*'ı ve bunun zeyli olan Ebû Mûsâ el-Medîni'nin *Ziyâdât 'alâ Kitâbi'l-Ensâbi'l-müttefiḳa fi'l-ḥaṭṭ* adlı eseri (Haydarâbâd 1323; nşr. Yûsuf Kemâl el-Hût, Beyrut 1411/1991), Hâzîmî'nin *el-Mü'telif ve'l-muhtelif fi esmâ'i'l-büldân*'ı (*DİA*, XVII, 125) ve Nasr el-Hürî'nin *el-Mü'telif ve'l-muhtelif fi'l-esmâ'* adlı eseri (Dârü'l-kütübî'l-Mısıriyye, Mustalah, nr. 290; Tal'at, nr. 212) bu sahada bilinen diğer çalışmalardır. Kaynaklarda Hasan b. Abdullah el-Askerî, İbnü'l-Faradî, Mâlinî, Ebû'l-Velîd İbnü'd-Debbâğ,

İbn Nâsir es-Selâmî, İbnü'l-Ebbâr, İbnü'l-Fuvâtî, Ca'berî, Ebîverdî ve Alâeddin İbnü't-Türkmânî gibi muhaddislerin de bu konuda çalışma yaptığı zikredilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü's-Salâh, *'Ulümü'l-hadîs*, s. 344-357; Nevî, *et-Takrîb ve't-teysîr* (nşr. Salâh Muhammed Muhammed Uveyza), Beyrut 1407/1987, s. 107-110; a.mlf., *İrşâdül tullâbi'l-haḳâ'ik* (nşr. Nûreddin İtr), Beyrut 1411/1991, s. 219-226; Bedreddin İbn Cemâa, *el-Menhelü'r-revî fî muhtaşari 'Ulümü'l-hadîsi'n-nebevî* (nşr. Muhyiddin Abdurrahman Ramazan), Dimaşk 1406/1986, s. 121-127; Burhâneddin el-Ebnâsî, *eş-Şeze'l-feyyâḥ min 'Ulümü İbni's-Salâh* (nşr. Ebû Abdullah M. Ali Semek), Beyrut 1418/1998, s. 428-455; İbnü'l-Mülâkkın, *el-Muḳnî' fî 'ulümü'l-hadîs* (nşr. Abdullah b. Yûsuf el-Cüdey'), İhsâ 1413/1992, II, 592-613; Zeynüddin el-İrâkî, *Şerhu Elfiyyeti'l-İrâkî* (nşr. Muhammed b. Hüseyin el-İrâkî el-Hüseynî), Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye), III, 128-200; a.mlf., *et-Takyîd ve'l-izâḥ* (nşr. Abdurrahman M. Osman), Beyrut 1401/1981, s. 363-385; Şemseddin es-Selhâvî, *Fethu'l-muḡîs* (nşr. Ali Hüseyin Ali), Beyrut 1412/1992, IV, 227-268; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatif), Kahire 1385/1966, II, 297-315; Zekeriyâ el-Ensârî, *Fethu'l-bâkî 'alâ Elfiyyeti'l-İrâkî* (nşr. Muhammed b. Hüseyin el-İrâkî el-Hüseynî), Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye), III, 128-200; Râdiyyüddin İbnü'l-Hanbelî, *Kaḫvü'l-eşer* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut 1408, s. 113-115; Ali el-Kârî, *Şerhu Şerhi Nuhbeti'l-fiker* (nşr. M. Nizâr Temîm – Heysem Nizâr Temîm), Beyrut 1415/1994, s. 699-703; Leknevî, *Zaferü'l-emânî* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut 1416, s. 91-93; Mübârekfûrî, *Mukaddimetü Tuhfeti'l-aḫvezi* (nşr. Abdurrahman M. Osman), Kahire 1412/1992, s. 302-304; Brockelmann, *GAL*, I, 401, 435; *Suppl.*, I, 573, 948; Ketânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 115-119; Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ'isü'l-haṣîs*, Kahire 1399/1979, s. 189-192; Talât Koçyigit, *Hadis Istilahları*, Ankara 1980, s. 336-343; Muhammed b. Muhammed Ebû Şehbe, *el-Vasîṭ fî 'ulûm ve muṣṭalahi'l-hadîs*, Cidde 1403/1983, s. 604-625; Fâruk Hamâde, *el-Menhecü'l-İslâmî fi'l-cerḥ ve't-ta'dîl*, Rabat 1409/1989, s. 73-78; Muhammed b. Ali el-Asyûbî el-Vellûvî, *Şerhu Elfiyyeti's-Süyûṭi fi'l-hadîs*, Medine 1414/1993, II, 283-337; Muvaḫḫaf b. Abdullah b. Abdülkâdir, *Tevşîku'n-nûşûs ve zabihâ 'inde'l-muḥaddîsin*, Mekke 1414/1993, s. 181-196; M. Yaşar Kandemir, "Gassânî, Ebû Ali", *DİA*, XIII, 396; Selman Başaran, "Hâzîmî", a.e., XVII, 125.

S. KEMAL SANDIKÇI

el-MÜ'TELİF ve'l-MUHTELİF

(المؤلف والمختلف)

Hasan b. Bişr el-Âmidî'nin
(ö. 371/981)meşhur adları aynı olan
Arap şairlerini birbirinden ayırmak
amacıyla kaleme aldığı eseri.

Tam adı *el-Mü'telif ve'l-muhtelif fi esmâ'i's-şu'arâ' ve künahüm ve elkâbihim ve ensâbihim ve ba'zî şî'rihim*'dir. Kitap, mukaddimede de belirtildiği gi-

bi her harf bir bölüm oluşturmak üzere ve sadece ilk harf dikkate alınarak düzenlenmiştir. İlk harfin -kelimeye dahil olmak şartıyla- iştikak açısından da ilk harf olması göz önünde bulundurulmamıştır. Müellifin kelimeleri noktasız kabul ettiği, şekil ve imlâ bakımından birbirinin aynı veya benzeri olmasını dikkate aldığı anlaşılmaktadır. Genellikle her bölümde daha çok benzer isme sahip olan şairler ilk sıralara alınmıştır. Meselâ el-Aḫvaş – el-Aḫvaş, el-Eflâḥ – el-Efleç, el-Ba'îs – en-Na'îṭ, Büceyr – Buḫayr, Cerîr – Harîz, Huṣayn – Huḍayn, Ḥayyân – Ḥıbbân – Ceḫbâr, Yezîd – Berîd gibi yazılışları aynı, noktaları veya bir harfleri farklı olduğu için okunuşlarında hata edilen şairlerle Akşer – Ukaysir, Beşîr – Büşeyr gibi küçültme ismi şekilleri karıştırılan şairler bir araya toplanarak meşhur olanına olmaya dahil edilmiş, baba, dede isimleri veya soy seçeresi, lakap, künye yahut nisbesi zikredilip birbirinden ayırt edilmiştir. Şairlerin biyografileriyle şiirleri konusunda kısa bilgilerle yetinilmiştir. Az kullanılan bazı adların nokta ve hareketleriyle aynı mahiyette şiirlerde geçen bazı kelimelerin açıklamaları yapılmıştır. Hâtîmede Âmidî'nin 645 şairi kapsadığını söylediği eserinde 695 şair yer almaktadır. Kıtâp Ebû'l-Hüseyn Ali b. Dînâr'la birlikte altı râvinin rivayetiyle günümüze intikal etmiş olup Süyûtî'nin *Şerhu şevâhidi Muḡni'l-leḫib*'inde mevcut, isimleri şüpheli şairlerin doğru adlarını tesbitte yegâne kaynak olmuştur.

el-Mü'telif ve'l-muhtelif, Fritz Krenkow tarafından Fâtih Millet Kütüphanesi'ndeki (nr. 4504) yazmasına dayanılarak bazı taşhîh ve notlarla birlikte yayımlanmıştır (Merzûbânî'nin *Mu'cemü's-şu'arâ'*yla birlikte, Kahire 1354/1935; Beyrut 1402/1982). Kitabın ikinci neşrini gerçekleştiren Abdüset-târ Ahmed Ferrâc da (Kahire 1381/1961) yegâne nüsha olduğunu söylediği aynı yazmaya dayanmıştır. Halbuki Edward G. Browne, Cambridge'de iki yazmasının daha bulunduğunu (nr. 1127, 1128) kaydetmektedir (Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 171).

BİBLİYOGRAFYA :

Âmidî, *el-Mü'telif*, s. 7, 198; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 171-172; a.mlf., "Âmidî", *İA*, I, 401; Sezgin, *GAS*, II, 44, 101; Ömer Ferruh, *Târîḫü'l-edeb*, II, 527; Abdülvehhâb es-Sâbûnî, *Uyûnül-mü'ellefât* (nşr. Mahmûd Fâhûrî), Halep 1413/1992, I, 152; İsmail Durmuş, "Âmidî", *DİA*, III, 55-56.

İSMAİL DURMUŞ

MÜ'TEMEN b. AHMED

(bk. SÂCÎ, Mü'temen b. Ahmed).